

*P.Kərimov. Qəribi yaradıcılığında Nəsimi təsiri
// Əlyazmalar yamur, 2019, № 2 (9), s.32-39.*

UOT: 82.0

Paşa Kərimov

*filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
Bakı ş. İstiqlaliyyət küç.26.
e-mail: pasha_kerimov@list.ru*

QƏRİBİ YARADICILIĞINDA NƏSİMİ TƏSİRİ

XVI əsrdən başlayaraq Azərbaycan ədəbiyyatında səfəvilik, qızılbaşlıq ideyalarını təbliğ edən poeziyanın mövcudluğundan danışıla bilər. Bu poeziya istər klassik, istərsə də şifahi ədəbiyyata məxsus formalardan istifadə edirdi. Həmin dövrdə qızılbaş ideyaları elə geniş yayılmışdı ki, hətta Azərbaycan türkcəsi mənasında «qızılbaşca» sözü də işlədilir. Professor Turxan Gəncəyi yazır: «Qızılbaşca» Səfəvi dövründəki türkcəni göstərmək üçün işlədilən bir isitiləh idi və bu sülalənin süqutundan sonra siyasi və məzhəbi çalara malik olduğundan aradan qalxdı». (1, s. 25). Səfəvi təriqətinin ilk təbliğətçisi, bu təriqətin banisi, Şah İsmayılın ulu babası Şeyx Səfiəddin Ərdəbili (1252-1334) olmuşdur. Lakin Səfəvi ideyalarını təbliğ edən türkdilli qızılbaş şeiri məhz Xətəidən sonra formalaşır və özünün ardıcıllarını tapır. Tədqiqatçılar haqlı olaraq qeyd edirlər ki, qızılbaşlıq ideyaları Xətəi divanında daha aydın ifadəsini tapmışdır. Səfəvilərin ideyalarını, şialiyi təbliğ edən, döyüşə gedən qızılbaş əsgərlərini «igib yektalar», düşməni Yəzid, Şümri-Mərvan adlandıran Xətəi qızılbaş ədəbiyyatının klassik nümunələrini yaratmışdır. Xətəinin şeirlərində təriqətin, siyasi ideyalarının təbliği, səfəvi bayrağı altında birləşməyə çağırış, igidlərin haqq-ədələt yolunda döyüşlərə səslənməsi, Həzrət Əlinin müqəddəsliyinin nəzərə çarpdırılması mühüm yer tutur. Şah İsmayıl Xətəidən sonra qızılbaş poeziyası ənənələrini davam etdirən Məhəmməd Əmani, Mürtəzaqulu xan Zəfər, Məsihi, Qurbani, Məlik bəy Avcı və s. şairlərimizin adını çəkmək olar. Şeirlərində qızılbaş ideyalarını hərarətlə təbliğ edən, elmi risalələrində şialiyin, səfəvilərin digər məzhəblərdən üstünlüyünü, Səfəvilərin, Şah İsmayıl Xətəinin müqəddəsliyini sübut edən XVI əsr müəllifi Qəribi barədə son dövrlərdə məlumat əldə etmişik. Şairin Tehranın Məclis-Şurayə-İslamiyə-İran kitabxanasında saxlanan əlyazma külliyyatının surətini almağımız onun həyat və yaradıcılığı barədə müəyyən fikir söyləməyə imkan verir.

Açar sözlər: Nəsimi, Qəribi, Xətəi, qəzəl, mürəbbə

Giriş

Qəribi külliyyatını ilk dəfə görəb araşdıran, buraya daxil olan şeirlər toplusu-divanı və «Təzkirəyi-məcalisi-şüərayi-Rum» adlı osmanlı şairləri təzkirəsini 2003-cü ildə «Əxtər» nəşriyyatında ön söz və izahlarla nəşr etdirən Cənubi Azərbaycan alimi doktor Hüseyn Məhəmməzadə Sədiq (Hüseyn Düzgün) olmuşdur. Külliyyatın ayrı-ayrı yerlərində rast gəlinən məlumatlar əsasında Qəribinin Anadolunun Məntəşə bölgəsində böyüyüb boya-başa çatdığını, sonradan şialik, səfəvilik, qızılbaşlıq ideyalarını qəbul edərək I Şah Təhmasibin

dövründə (1524-1576) Azərbaycana gəlib Təbrizdə saraya yaxınlaşdığını, burada şeirləri, dini risalələri ilə Səfəvi xanədanına, şiəlik, qızılbaşlıq ideyalarına xidmət etdiyini söyləyə bilərik.

Oqtay Əfəndiyev «Azərbaycan Səfəvilər dövləti» adlı kitabında göstərir ki, «1501-ci ildə şiəlik Təbrizdə dövlət təriqəti elan olunduğu zaman yeni təriqətin əsaslarını möhkəmlətmək barədə məsələ qalxdı və məlum oldu ki, şiə dini təliminə dair bir kitab da yox idi» (2, s.56). Cəsarətlə deyə bilərik ki, yeni Səfəvilər dövlətinin ideoloji əsaslarını yaradan, bu məsələyə dair Azərbaycan türkcəsində əsərlər yazan ilk alimlərdən biri də Qəribi olmuşdur. Onun külliyyatının yeganə əlyazma nüsxəsinə daxil olan əsərləri nəzərdən keçirək: 1) Mənaqib – Nəzmlə və səcli, qafiyəli nəslrlə yazılmış bu əsər 12 imamın fəzilətindən bəhs edir; 2) «Hekayəti-Yuhənnə təkzibü məzəmməti-münafiqin və təsdiqi-yəqin-əhli-iman» risaləsi. Müəllifin ərəbcədən tərcümə etdiyi, sonunda öz fikirlərini əlavə etdiyi bu əsərdə dinlər və məzhəblər müqayisə edilir, islamın və şiəliyin üstünlüyü sübut edilir; 3) 14 məsumə, xüsusi olaraq Əliyə və Hüseyinə, I Şah Təhmasibə həsr edilmiş qəsidə, tərcibənd və tərkibəndlər. İ.Babacan bu şeirləri Səfəvi dövrü türkcəsinin ilk nümunələrindən hesab edir (3,s.4). «Çahar fəsil» adlı nəzm və nəslrlə yazılmış risalədə Qurana və peyğəmlər hədislərinə istinad edən müəllif şiə məzhəbinin üstünlüyündən, Həzrət Əlinin vilayət və kəramətlərindən danışır; 5) Qəribi divanı; 6) «Təzkireyi-şüərayi-Rum» adlı şairlər təzkirəsi.

Göründüyü kimi, Qəribi əsərləri ilə Səfəvi dövlətinin ideoloji təməllərinin yaradılmasına xidmət etmişdir. Fikirlərini geniş kütlə arasında yaymaq istəyən və şübhəsiz ki, Səfəvi sarayanın sifarişini yerinə yetirən şair əksər əsərlərini Azərbaycan türkcəsində yazmışdır. Qəribi külliyyatının 184 vərəqdən ibarət yeganə əlyazması XVI əsrdə Səmərqənd kağızına nəstəliq xətti ilə köçürülmüşdür. Üzərindəki qeydlərdən məlum olur ki, nüsxəni 1590-cı ildə Muxtar ibn İraqi Maraği köçürmüşdür. Bu qeyd əsərin müəllif tərəfindən yazılmasından xeyli sonrakı dövrə aiddir.

Qəribinin həyatı barədə danışarkən ilk növbədə onu qeyd etmək istərdik ki, onun doğulub boya-başa çatdığı Məntəşə bölgəsi, bütövlükdə Şərqi Anadolu şiəlik, qızılbaşlıq ideyalarının geniş yayıldığı məkan olmuş, I Şah İsmayılın başçılığı ilə Səfəvilər dövləti yaradılarkən Anadolunun bir çox türk oymaqları onun səsinə səs verərək ətrafında toplaşmışdır. Qızılbaş poeziyasının bir sıra nümayəndələri burada yetişmişlər. Şair təzkirəsində Şahidi Dədənin Məntəşə və Muğla bölgəsindən olduğunu bildirdikdən sonra «Mən də ol vilayətdə ikən hələ cəhl aləmində idim, əksər ovqatda nəzərinə varub Məsnəviyi-Mollayi-Rumdan və nəhv və sərf kitabından dərs oxurdum» yazmışdır. Təzkirəsində müəllif İbrahim Gülşəni Bərdəi I Sultan Süleyman tərəfindən ölkəyə dəvət edildikdə İstanbulda olduğunu, onun əlini öpdüyünü məlumat verir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, Gülşəninin 1528-1529-cu illərdə İstanbula gəldiyi vaxt Qəribi orada olmuş, Təbrizə 1530-cu illərdə köçmüşdür. İ.Babacan ərəb və fars dillərini mükəmməl bilən şairin ömrünün sonuna qədər Təbrizdə qalıb burada vəfat etdiyi ehtimal edir (3, s. 6).

Qəribinin demək olar ki, bütün əsərləri Azərbaycan türkcəsində yazılıb. Onun osmanlıca yazdığı «Təzkireyi-məcəlis-i-şüərayi-Rum» təzkirəsində Azərbaycan türkcəsinin güclü təsiri hiss edilir. Təzkirənin dibacəsində Qəribi ayə və hədislərdən sitat gətirdikdən sonra Peyğəmbərdən də şeir sadir olduğunu (onun da şeir yazdığını) deyir, Həzrət Əlinin, imamların şeirlərindən nümunələr verir, Şah İsmayılı və şairliyini tərifləyərək qəsidəsini, babası Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin türkcə 2 beytini verir. 54 şair barədə məlumatdan, əsərlərindən nümunələrdən ibarət təzkirədə müəllif şiəliyə, sufiliyə, dərvişliyə, Mövlana Cəlaləddin Rumiyə meyl edən şairlərə üstünlük vermişdir. Təzkirənin yazılma səbəbi barədə Qəribi yazır ki, ərəb və fars şairləri barədə məlumatlardan ibarət əsərlər olsa da, türk şairlərinə həsr edilmiş belə bir toplu yoxdur. Buna görə bir təzkirə tərtib etmək fikrinə düşmüşdür. Burada

Mövlanadan nümunə gətirilmiş türkcə şeir misralarına başqa heç bir mənbədə rast gəlmirik. Cəlaləddin Ruminin türkcə 2 beyti Peyğəmbərə və Həzrət Əliyə həsr olunubdur:

Olar kim, bəndeyi-xasi-Xudadır,
Mühibbi-xanədanı-Mustafadır.
Həqiqət Kəbəsinin qibləgahi,
İmamü pişnəvamız Mürtəzadır (4, s. 444).

Osmanlı şairi Cəfər Məddah barədə müəllif yazır: «Bir kitab dəvəzdəh imam əleyhüssəlam üçün tənzim qılmışdır». Safi barədə belə deyilir: «Divanında dəvəzdəh imam və həzrət İmam Həsən əleyhüssəlam üçün mədh və mərsiyələr yazmışdır». İbrahim Gülşəni barədə müəllif yazır ki, I Sultan Süleyman şiə alimi olduğunu bilib onu yanına dəvət etmişdir: «Sədayi-səma və səfası padşahi-Rum qulağına yetib «isni-əşəridir» deyə dəvət qılıb xunkara gətirdilər». Təzkirənin dili sadədir, bəzi yerləri «Kitabi-Dədə Qorqud» dilini xatırladır. Rövşəni barədə oxuyuruq: «Aydın elində, Yaylıca adlı köydən qopmuşdur».

Qəribinin əsərləri, xüsusilə də divanı onu XVI əsr Azərbaycan ədəbiyyatının, qızılbaş şeirinin görkəmli nümayəndəsi kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir. Onun şeirlərinin dili Azərbaycan türkcəsidir.

Əsərlərində Qəribinin daha çox farsdilli şairlərdən Nizami, Sədi və Hafizdən, türkdilli şairlərdən Nəsimi və Xətəidən təsirləndiyini görürük. O, şeirlərində Şah İsmayıl Xətəinin, I Şah Təhmasibin müqəddəsliyindən danışmış, fəxrlə özünün qızılbaş olduğunu bildirmişdir:

Biz əzəl gün dəsti-qüdrətdən qızılbaş olmuşuz,
Taci-şahi geymişüz, eşq əhlinə baş olmuşuz...
Talibi-eşqiz, bizə mürşid yetər bu şahı-eşq
Çox şükür Allaha kim, şah ilə yoldaş olmuşuz. (4, s.100)

«Şah ilə yoldaş olmuşuz» dedikdə, ehtimal ki, müəllif I Şah Təhmasibin sarayına yaxınlaşdığını, onunla həmsöhbət olduğunu nəzərdə tutmuşdur. Özünü Şah İsmayıl Xətəinin müridi sayan, onun şeirlərinə nəzirə və təxmislər yazan Qəribi Xətəinin təsiri altında olduğu İmadəddin Nəsimi yaradıcılığından, hürufilərin dünyagörüşündən də xeyli dərəcədə bəhrələnmişdir. Nəsimişünas tədqiqatçı Səadət Şıxıyeva Şah İsmayılın hürufilik və Nəsimi ilə əlaqəsi barədə yazır: «Xətəinin bir sıra şeirləri mahiyyət və təsirlənmə səviyyəsi baxımından hürufilik düşüncəsinin ifadəsi xarakterlidir. Başqa sözlə, hürufilik Şah İsmayılın təkə yaxın çevrəsində deyil, Qaraqoyunlu Cahanşahda olduğu kimi, onun təfəkküründə də özünə möhkəm yer almışdı... Şah İsmayıl hürufi şeyxləri Fəzlullah və Nəsiminin adlarını məhəbbətlə şeirinə gətirirdi. Qeyd etməliyik ki, Xətəi digər sufi şəhidlərə, o cümlədən, Həllac Mənsura da heyranlığını gizlətmirdi» (5, s. 16). Filologiya elmləri doktoru Əzizağa Məmmədov Xətəinin Nəsimi yaradıcılığından həm məzmun, həm də forma baxımından bəhrələnməsi barədə yazır: «Xətəi hər kəsdən çox Nəsimi yaradıcılığından təsirlənmişdir. O, bir tərəfdən Nəsimi şeirinin ideya və məzmun xüsusiyyətlərindən, digər tərəfdən sənətkarlığından faydalanmış, onun cəsarətli fikirlər söyləmək bacarığını təqdir etmişdir. Xətəi də bir çox şeirlərində Nəsimi kimi gözəli ilahiləşdirirdi:

Rüxlərin müşəf, nigara, qaşlarım mehrablər,
Baxdım, ol yüzdən mana fəth oldu yüz min bablər » (6, s. 108).

Qeyd edək ki, Nəsimi şeirlərinin dilindən Xətəiyə keçən bir sıra xüsusiyyətlərə, ənənəviləşməyə başlayan hürufi anlayışlarının, Quranın surə və ayələrinin adlarının çəkilməsinə Qəribi şeirlərində də rast gəlirik:

Yüzünü əhli-nəzər nuri-yəqirdir dedilər,
Sünbülün dövrəsini həbli-mətindir dedilər (4, s. 9).

Nəsimi kimi Qəribi də insanın üzündə ilahi müqəddəsliyin əlamətlərini görür:

Yüzündür əhli-eşqin Kəbəsi, ey qibleyi-hacət,
Rüxündən qeyrə edən səcdəni səhvi-namaz eylər (4, s. 93).

Nəsiminin, Xətəinin ardınca Qəribi də məslək aşiqi Həllac Mənsuru əqidəsi uğrunda fədakarlıq, mübarizlik rəmzi kimi tərənnüm edir. Sələflərindən örnək alan şair həyat dəftərinin vərəqlərini oxuyub buradakı ilahi rəmzlərin mənasını anlayanların kamil insan olacağına inandığını bildirir:

Oxudunsa kitabı masəbəqdən,
Yürü, cəhd et, səbəq al, hər vərəqdən...
Nə mənadır bu, gör, ey əhli-tövhid,
Nə der bir növhədə min dürlü təmcid.
Bu rəmzi anlayanlar oldu kamil,
Bəsirət əhli isən olma qafil (4, s. 23).

Qəribinin farsdilli poeziyaya münasibətində də Nəsiminin və Xətəinin təsiri görmək mümkündür. Əsərlərində Sədi və Hafizin adını hörmətlə çəkən Nəsimi bir qəzəlində Sədi Şirazinin onun şeirindən cuşa gəldiyini deyir:

Şurə gəlibən eşq sözünü söylə, Nəsimi,
Şövkündən anın cuşa gələ Sədiyi-Şiraz (7, s.120).

Qəribinin əsərlərinin Sədi ruhu tərəfindən rəğbətlə qarşılandığından bəhs edən beyti Nəsimi misraları ilə səsləşməkdədir:

Bu əbyatı eşidib ruhi-Sədi dedi kim, Allah
O təbin bağına xak etsin abi-bustanimni (4, s. 145).

Qəribinin elə qəzəlləri vardır ki, onun dolasıyla Mövlana Cəlaləddin Rumi irsi ilə yaradıcılıq əlaqəsinin mövcudluğundan danışmağa imkan verir. Nəsimi Mövlana Cəlaləddin Ruminin «Divani-Şəms Təbrizi» adlı divanına daxil olan, fars dilində yazılmış «Məst» rədifli qəzəlinə Azərbaycan türkcəsində iri həcmli, 34 beytlik, eyni rədifli nəzirə yazmışdır. Nəsimi də Mövlana kimi qəzəlində ilahi eşqdən, vəhdət şərəbindən məst olmaqdan, bütün kainatın məstliyindən danışır:

Şöylə məstəm ta qiyamət daxi hüşyar olmazam,
Çün bəni vəhdət meyindən eylədi dildar məst...

İns məstü cinni məstü cümlə bu vəhşü tüyur,
Xak məstü bad məstü ab məstü nar məst (8, s. 85).

Xətəinin həmin qəzələ yazdığı altı beytlik nəzirəsinin məzmunu eynidir:

Sərxoşi-cami-ələstəm ta əbəd hüşyar məst,
Məstü layəqəl gəzərmən şəhr içində ar məst (9, s. 27).

Qəribinin bu şeirlərə yazdığı altı beytlik nəzirədə Nəsimi təsiri daha çoxdur. Nəsimi kimi o da bütün kainatın ilahi eşq şərabından məst olduğundan danışır. Beytlərindən birində mülki-cavidanın da məst olduğunu deyən Qəribi, fikrimizcə, hürufiliyin banisi Fəzlullah Nəiminin “Cavidannamə” əsərinə işarə edir:

Şərabi-eşq ilə dil məstü can məst,
Cahan məstü zəmin məstü zaman məst.

Dolubdur aləmə qovğavü şuriş,
Həme fanivü mülki-cavidan məst.

Qəribi bir nigara oldu heyran,
Ki, anıncün Kəbə məst, deyri-Muğan məst (4, s. 89).

Bir sıra sənətkarların yaradıcılıq əlaqələrindən danışmağa imkan verən əsərlərdən biri də mövzusu Nizami Gəncəvi qəzəlindən gələn Hafiz Şirazinin “Qəm məxor” (“Qəm yemə”) rədifli farsca qəzəli və ona Nəsimi tərəfindən yazılmış farsca eynirədifli nəzirədir. Tədqiqatçı Qasım Cahani “Nəsiminin sələfləri ilə bəzi yaradıcılıq əlaqələrinə dair” adlı məqaləsində bu üç sənətkarın haqqında danışılan bu nikbin ruh aşılaman əsərləri arasındakı əlaqə barədə yazır: “Qəm yemə”. Bu nida Nizami qəzəlinin əvvəlində verilmiş, Hafiz şeirinin rədifinə çevrilmişdir. Lakin həmin şeirlər arasındakı yaxınlıq təkcə bədii ifadə vasitələrinə deyil, məzmununa da aiddir. Nizami qəzəlindəki nikbin ruh, səadət müjdəsi verən məğrur nida, insanın fədakarlığı və cəsəti ilə yaradılacaq səadətə inam ruhu Hafiz sənətində də eyni əzəmətlə tərənnüm olunmuşdur... Nəsimi şeiri ilə Hafiz qəzəli arasında şəkli uyğunluq deyil, mənə rəbitəsi vardır. Hafiz dünyanı “dəyişən karxana”ya bənzədir, müvəqqəti həyatda qəm yeməyi sadələvlük hesab edir. Nəsimi də bu şeirində varlığa sələfi kimi dəyişən və keçici baxır, “tamaşası beş gün olan”, “həyatı şən keçirməyə çağırır” (10, s.195).

Qəribinin «Qəm yemə» rədifli yeddi beytlik nəzirə qəzəlində dahi ustadların, xüsusi ilə Nəsiminin təsiri görünür. Allahın qəhrini lütf kimi qəbul edib, xoş günlərin gələcəyinə inanmağa çağıran Qəribi şeirinin sonunda Səfəvi şahına sidqlə inananların məqsədlərinə çatacaqlarını deyir. Burada o, əsl qızılbaş şairi kimi çıxış etmişdir:

Qəhrini lütf anla Allahın, gəl ey can, qəm yemə,
Vəslə istibdal ola hər gün bu hicran, qəm yemə...

Bir-iki gün dövr əgər keçdisə bər əksi-murad,
Böylə qalmaz daima əhvali-dövrən, qəm yemə.
Ey Qəribi, sidq ilə şahın eşigin bəkləgil
Kim, irür məqsudinə dərvişü sultan, qəm yemə (4, s. 137).

Məlumdur ki, Nəsimi Həzrət Əlinin, şiə imamlarının mədhinə şeirlər həsr etmişdir. Bu əsərlər içində onun on dörd bənddən ibarət, hər bəndi “La fəta illa Əli, la seyfə illa Zülfıqar” (“Əli kimi gənc, Zülfıqar kimi qılınc yoxdur”) misrasıyla bitən mürəbbə-tərcibənd xüsusi yer tutur. Hər bənddə Məhəmməd Peyğəmbərin Əli barədə dediyi bu kəlamını təkrar edildiyi şeirdə Həzrət Əlinin müqəddəsliyi, Allaha yaxınlığı, islam dini qarşısındakı xidmətləri nəzərə çatdırılır:

Qüdrətindən Haq yaratdı qibleyi-zərrin nigar,
Qübbənin həm gərdeşindən oldu bu leylü nahar,
Çərxi-gərdunu onun ismiylə döndərdi mədar,
“La fəta illa Əli, la seyfə illa Zülfıqar”.

Əhmədü Mahmudü Qasım çıxdı bər ərşi-məcid,
Həm Əsədullahı gördü dərgaha olmuş mürid,
Bər məzid olsun ana bu ismi dövlət, bər məzid,
“La fəta illa Əli, la seyfə illa Zülfıqar” (8, s.307).

Bu şeir Səfəvilər dövlətində, şiə, hürufi şairlər arasında məşhur olmuş, bir müddət Şah İsmayıl Xətəinin sarayına yaxın olmuş, Nəsimi ardıcılı, hürufi şair Süruri ona yeddi bənddən ibarət nəzirə yazmışdır:

Ey Süruri, padşahi-ləmyəzəldür Mürtəza,
Aftabi-mətleyi-sübhi-əzəldür Mürtəza,
Bəlkə zatullah, əgər dersəm, məhəldür Mürtəza,
“La fəta illa Əli, la seyfə illa Zülfıqar” (11, v. 12b).

Nəsiminin bu şeiri Qəribinin də diqqətini cəlb etmiş, o həmin əsərə dörd bəndlik nəzirə yazmışdır. Qəribi də nəzirəsində Həzrət Əlini Adəm, Musa, Əyyub, Süleyman və s. peyğəmbərlərlə müqayisə edir, onun üstün cəhətlərindən danışır. Bəndlərdən birində şair hürufi ədəbiyyatında, Nəsimi şeirlərində tez-tez işlənən, Quranın “Əlləməl-əsmə” ayəsini [Əslində Quranın “Bəqərə” surəsindən götürülmüş ayənin (31-ci ayə) əvvəli belədir: “Əlləmə Adəmə əl-əsmə kulləha” (“Adəmə bütün adları öyrətdi”)] sitat gətirir:

Əlləməl-əsmə ki, Adəmdir səfiyi-kirdigar,
Elmü aləm içrə bu ismi ilə buldu iftixar,
Zikri-şükri bu idi billah anın leylü nahar,
“La fəta illa Əli, la seyfə illa Zülfıqar” (6, s.176).

Qəribi Nəsiminin söz sənətkarlığından, onun dilin imkanlarından, bədii ifadə vasitələrindən istifadə etmək məharətindən öyrənən, bəhrələnən şairdir. Aşağıdakı beytdə Nəsimi “can” sözünün çoxmənalılığından (ruh və bədən, insan) bəhrələnir, ondan cinas və təkrir kimi istifadə edir, şeirin axıcılığına nail olur:

Can necə tərək eylesin, ey can, səni,
Canımızın canısan, ey canımız (8, s.191)

Nəsimi şeirlərinə yaxşı bələd olan, onun əsərlərini örnək götürən Qəribi də qəzəlində “can” sözünü məharətlə işlətməyi bacarmışdır:

Canına canlar qoyar, cana, Qəribinin ləbin,
Gərçi canından neçə üşşaqı bizar eyləmiş (4, s.103).

Nəticə

Qəribi böyük Azərbaycan şairi Nəsimi yaradıcılığından istər məzmun, istərsə də forma, söz sənətkarlığı baxımından bəhrələnmiş şairlərdəndir. O bəzən Nəsimi poeziyasının o cəhətlərindən təsirlənmişdir ki, mürşidi hesab etdiyi Şah İsmayıl Xətai həmin cəhətlərə diqqət yetirmişdir. Bir çox hallarda isə Qəribi özü birbaşa Nəsimi irsinə müraciət etmiş, onun yaradıcılığından sənətkarlıq nümunəsi kimi bəhrələnmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Gəncəyi Turxan. İsfahandakı Səfəvi sarayında türk dilinin mövqeyi/ “Bakı-Təbriz” dərgisi. 2006, №4.
2. Əfəndiyev Oqtay, Azərbaycan Səfəvilər dövləti. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2007.
3. Babacan İsrafil. 16. Asırda Osmanlı sahası şairləri haqqında yazılmış “Tezkire-i mecalis-i şüara –yi Rum” adlı tanınmayan bir tezkire. Bilig. Kış / 2007, sayı 40.
4. Təbrizi Qəribi. Divani-əşəri-türki və təzkireyi-məcəlis-i-şüərayi-Rum. Müqəddimə, təshih, təhşiyə: doktor Hüseyn Məhəmmədzadə Sədiq. Təbriz: “Əxtər”, 1388.
5. Şıxıyeva Səadət. Səfəvilər dövründə hürufilik və nöqtəvilik/ Tarix və gerçəklik. Azərbaycan Tarix Qurumu, 2013.
6. Məmmədov Əzizağa. Nəsimi və Şah İsmayıl Xətai/ Nəsimi (Məqalələr məcmuəsi). Bakı: “Elm”, 1973.
7. Nəsimi İmadəddin. Bağdad divanı/ Tərtib edən və ön sözün müəllifi Qəzənfər Paşayev. Bakı: CBS-PP, 2018.
8. Nəsimi divanı/ Yayına hazırlayan: dr.Hüseyn Ayan. Akçağ yayımları, 1990.
9. Hatayi divanı/ Hazırlayan prof.dr.Muhsin Macit. İstanbul: Bilnet Matbaacılıq Yayıncılıq A.S. 2017.
10. Cahani Qasım. Nəsiminin sələfləri ilə bəzi yaradıcılıq əlaqələrinə dair/ Nəsimi (Məqalələr məcmuəsi). Bakı: “Elm”, 1973.
11. Süruri. Divan. Əlyazma. İstanbulun Süleymaniyyə kitabxanası, №3777.

Паша Керимов**Влияние Насими на творчество Гариби**

Поэт XVI века Гариби был родом из Восточной Анатолии, района Ментеше. Во время правления Сефевидского правителя I Шах Тахмасиба (1524-1576), примерно в тридцатые годы XVI столетия он принял Сефевидские, Кызылбашские идеи, шиизм и приехал в Табриз, стал приближенным ко двору Сефевидов. Поэт продолжал в своих произведениях традиции кызылбашской поэзии, восхвалял святость Сефевидских правителей, шиитских имамов. Он является автором дивана-сборника лирических стихов на азербайджанском языке, ряда прозаических произведений, тазкире-антологии стихов турецких поэтов. С недавних пор из Тегеранской Парламентской библиотеки была найдена рукопись куллийата-сборника всех его произведений.

Гариби был талантливым поэтом, искусно использовал в своих стихах возможности азербайджанского языка. На творчество Гариби повлияли ряд выдающихся представителей восточной литературы-Низами Гянджеви, Мовлана Джалаладдин Руми, Сади, Хафиз, Насими, Хатаи и др. Гариби написал назире (подражание) ряду газелей Имадеддина Насими. Некоторым из этих газелей писал назире и Шах Исмаил Хатаи.

Гариби в своих произведениях использовал темы ряда произведений Насими, изучал его творческое мастерство. В некоторых своих стихах он под воздействием Насими использует хуруфитские термины и выражения.

Ключевые слова: *Насими, Гариби, Хатаи, газель, мураббе*

Pasha Kerimov**The influence of Nasimi on the work of Garibi**

The poet of the XVI century Garibi was a native of Eastern Anatolia, the district of Mentesh. During the reign of the Safavid ruler I Shah Tahmasib (1524-1576), around the thirties of the 16th century, he accepted the Safavid, Kyzylbash ideas, Shiism and came to

Tabriz, became close to the Safavid court. The poet continued in his works the traditions of the Kyzylbash poetry, praising the sanctity of the Safavid rulers, Shiite imams. He is the author of a divan-collection of lyric poems in the Azerbaijani language, a number of prose works, a tazkir-antology of poems by Turkish poets. Recently, the manuscript of a collection of all his works was found from the Tehran Parliamentary Library.

Garibi was a talented poet, skillfully used in his poems the possibilities of the Azerbaijani language. The work of Garibi was influenced by a number of prominent representatives of Oriental literature, Nizami Ganjavi, Movlana Jalaladdin Rumi, Sadi, Hafız, Nasimi, Khatai and others.

Garibi wrote nazira (imitation) to a number of gazelles of Imadeddin Nasimi. Shah Ismail Khatai also wrote naziras some of these gazelles.

Garibi in his works used the themes of a number of works by Nasimi, studied his creative skills. In some of his poems, he, under the influence of Nasimi, uses Hurufi terms and expressions.

Key words: *Nasimi, Qaribi, Khatai, gazel, murabba*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 16.06.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 07.07.2019

Akademik **Teymur Kərimli**
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.